

ИЗБОРИ ЗА ЕВРОПСКИ ПАРЛАМЕНТ 2019. У ДРЖАВАМА ВИШЕГРАДСКЕ ГРУПЕ: ПОПУЛИСТИ У ПОВЛАЧЕЊУ?*

Сажетак: Већ неколико година, талас популизма потреса целу Европу, а нарочито је видљив у бившим социјалистичким државама. Распад традиционалне партијске дихотомије левице и деснице изазван пре свега економском кризом, али и низом других фактора, условио је муњевит успон странака и покрета које збирно можемо назвати популистичким. Иако овај феномен није својствен само Источној Европи, континуирани изборни успеси, па и владе формиране од стране таквих политичких актера, уз јасан наратив отпора дубљој европској интеграцији, постало је јасан тренд у овом делу света, али и проблем јединству Европске уније у деликатном економском и (гео)политичком тренутку. Европске елите стога су са ентузијазмом дочекале вест о победи либералног кандидата Зузане Чапутове на изборима за председника Словачке, нешто раније током ове године, сматрајући то сигналом да се популизам у овим земљама коначно повлачи и да ће, можда већ на европским изборима крајем маја 2019, популисти доживети ако не пораз, онда бар снажан ударац који ће их уздрмати. У овом раду одговарамо на питање да ли се то заиста десило: анализирамо трендове који су довели до пораста популизма у четири карактеристичне државе Централне Европе, као и резултате недавно одржаних избора за Европски парламент, посебно у контексту популистичких странака, те дајемо суд о одрживости ових политичких опција у будућности.

Кључне речи: избори, Европски парламент, Вишеградска група, популизам, политичке партије

Раст популистичких партија у последњој деценији у земљама Централне и Источне Европе толико је упечатљив да су поједини истраживачи почели да говоре о „популистичком појасу“ – регији од Балтичког до Егејског мора у којој су популистичке партије на власти (Eiermann, Mounk & Gultchin, 2017). Као оквир за анализу овог региона узећемо четири државе, чланице Вишеград-

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ске групе: ради се о Пољској, Мађарској, Чешкој и Словачкој. Ове четири земље, поред приметног тренда успеха популистичких странака које доминирају партијским системом и освајају већине на парламентарним изборима (видети: Цветковић и Вујовић, 2019: 51-52), погодне су за поређење из неколико разлога. Наиме, све четири деле сличну историју скоријег друштвено-политичког развоја, са раном и брзом демократизацијом, сличним проблемима током транзиције, једнаким временом уласка у Европску унију 2004. године и приближно једнаком социоекономском структуром; али и врло сличан институционални оквир: пропорционални или, у случају Мађарске, мешовити изборни систем и парламентарни систем у коме председник владе доминира извршном граном власти.

Популизам у Централној Европи

Популизам као тзв. „танку идеологију“ (Mudde, 2004: 544) није лако дефинисати. Не постоји базични консензус међу теоретичарима и аналитичарима о овом појму: неки сматрају да се ради о посебној идеологији; неки сматрају да је то мета-идеологија која може да садржи странке и покрете више програмских усмерења под неким основним принципима; неки га виде као политичку стратегију; а неки тек као стил комуникације са гласачима. По одређеним ауторима, популизам тек поставља оквир за деловање у неколико широких начела, која обухватају логику сукоба народа и елите; тихе већине и владајуће мањине; каналисање револта и фрустрације према естаблишменту; као и противљење ономе што се перципира као неефикасне и корумпиране институције које не раде у интересу народа (Zacharzewski, 2011). У том смислу, он је више прагматичан, а мање идеолошки – али је најчешће бар благо ауторитаран, тј. близак крајњим половима политичког спектра. Тако популисти често кокетирају са екстремним идеологијама, нарочито у смислу нуђења симплификованих, али наизглед јасних и ефикасних решења за комплексне проблеме, што нарочито погодује широком електорату.

Главни катализатор успеха популистичких партија је свакако криза: било да се ради о кризи представничке демократије у којој гласачи губе поверење у постојећу етаблирану партијску понуду; економској кризи која са собом носи своје политичке промене и друштвене страхове; или безбедносним кризама због којих грађани траже ефикасне и заштитнички настројене политичаре који их „разумеју“ и комуницирају директно са њима – стога су институције у оваквим режимима обично сметња (Kriesi, 2015). Када говоримо о транзиционим државама, учесталост кризе је значајно већа: ова друштва пролазила кроз комплексне процесе транзиције ауторитарних политичких система у демократске, као и планских економија у тржишне, а многа од њих су морала да реше низ економских, уставно-институционалних, па и идентитетско-националних питања у кратком временском периоду (Linz & Stepan, 1996: 23-24). Економска несигурност, губитак ранијих привилегија и статуса, као и изражена неједнакост изазвани су транзиционим размонтиравањем социјалистичке државе бла-

гостања, декомпозицијом постојећих друштвених класа, либерализацијом, приватизацијом, маркетизацијом, дерегулацијом и наглим отварањем према свету. Финансијска криза из 2008. године је тако наступила на терену који је већ имао социо-економске предуслове за успех популиста. Парадоксално, последице транзиције деведесетих година 20. века су у економском смислу, макар краткорочно, биле много теже у овим земљама од последица светске економске кризе. Примера ради, Чешка и данас има најнижу незапосленост у Европској унији, која се креће испод 3 процента, док Пољска за време кризе није имала ниједну годину негативног раста, а у периоду од уласка у Европску унију до 2016. зараде су порасле два пута, а незапосленост се смањила за 12 процената (Jarabik & Učen, 2018; Owczarek, 2017). Па ипак, популисти су добили значајну подршку гласача тек у потоњем случају, што нам говори да је, поред објективног незадовољства становништва у овим земљама стандардом који је и даље испод западног просека, успех популистичких странака делом условљен и субјективном перцепцијом гласача. Наиме, док су партије које су водиле ова друштва кроз транзицију имале пред собом јасан циљ достизања стандарда западних економија и учлањења у ЕУ, то се није могло рећи за удар кризе 2008. године: тада је средња класа увидела да постоје границе раста и суочила се са реалностима, што је довело до разочарења у актуелне политичке опције (Owczarek, 2017: 41). Такође можемо додати и да, након година релативног просперитета у овим земљама, сама перцепција могуће кризе заснована на медијској реторици или краткотрајној економској стагнацији може да изазове страх код гласача, који даље узрокује губитак поверења у странке естаблишмента и потрагу за сигурношћу у „рукама“ популиста. Истраживања потврђују како објективну везу између раста незапослености и пораста гласова за популисте (Algan et al., 2017: 18-19), тако и статистички значајну везу између субјективног социјалног статуса и вероватноће гласања за популистичке странке (Gidron & Hall, 2017: 68-70).

Ситуација је додатно закомпликована конвергенцијом неколико криза актуелних на европском континенту у последњој деценији: поред пролонгиране економске кризе и њених последица за које ни националне, ни наднационалне европске елите не успевају да нађу одрживо решење, паралелно се десио низ безбедносних криза, индукованих како нестабилношћу у региону Блиског Истока и Северне Африке, тако и терористичким нападима на европском континенту; али и мигрантска криза, која је подстакла идентитетска питања која такође одговарају популистичким партијама на десној страни спектра (Brubaker, 2017). Још један парадокс представља чињеница да забринутост око миграната и антимигрантска реторика долазе из оних држава у којима има најмање миграната (а међу којима су управо земље Вишеградске групе) – што се делимично може објаснити културолошком кохезијом идентитетски монолитних друштава. Ипак, популисти у овим земљама нису пропустили прилику да поентирају на теми имиграције.

Посебну групу предуслова популизму у транзиционим земљама представља сет политичких фактора: институције су још увек недовољно консолидоване – посебно оне независне које треба да обезбеде систем кочница и рав-

нотежа у модерној демократији; политичке партије нису сасвим укорењене у друштвеним групама и класама; корупција је и даље релативно раширена; а наслеђе ауторитарне политичке културе је у одређеној мери допринело како отклону од принципа плурализма, тако и склоности дела популације ка лидерском стилу политике (Vasev, 2017). Комбинација ових фактора са претходно наведеним је допринела кризи поверења у постојеће елите, за које постоји раширени друштвени осећај да имају сопствену агенду и интересе која се драстично разликују од жеља и циљева „обичних“ грађана. Ипак, морамо напоменути да у земљама Вишеградске групе то није увек био случај, будући да се у неколико примера ради о већ постојећим етаблираним странакама које су чак водиле владе у времену пре кризе. Ипак, многе од њих, а најбољи примери за то су Орбанов Фидес у Мађарској и Пољска партија Право и правда, усмериле су реторику ка наднационалним, европским елитама, пребацујући на њих кривицу за нерешавање проблема (чији део објективно постоји, узевши у обзир демократски дефицит и неспретан одговор ЕУ на постојеће кризе), постављајући популистичку арену у овом случају као борбу између целе нације и европских тј. бриселских елита. Стога су популистичке партије углавном и евроскептичне, бар у последњих неколико година. Тим приступом је делом избегнута замка засићености грађана од традиционалних странака, која је претила да избрише читав партијски спектар, и то не само у бившим социјалистичким државама. Сведоци смо да популисти преузимају гласове како левице, тако и деснице у многим земљама консолидоване демократије: Француској, Великој Британији, Италији, па и Немачкој.

Ипак, док се десница у многим земљама углавном прилагодила новонасталој ситуацији, партије левице то нису успеле и данас се налазе на маргинама, и то из неколико објективних разлога. Наиме, у периоду транзиције, а нарочито након 2000. године, левица у овим земљама прихвата тзв. неолиберални консензус, односно тржишни капитализам као једини могући модел организације економског живота. Већ деведесетих година 20. века, подстакнуте тријумфализмом завршетка хладноратовског сукоба, чиме је политикама слободног тржишта дат епитет „једине игре у граду“ (Carruthers & Babb, 2000: 217), односно јединог глобално успешног економског модела – што је подстакло одређене ауторе да долазећи период прогласе „крајем историје“ (Фукујата, 1989) – социјалдемократске партије се окрећу прихватању начела тржишне економије у својим програмима. Није изненађујуће што се овај идеолошки покрет на левици јавља у време растуће сумње у економску одрживост државне интервенције и регулације, односно кејнзијанских политика (Lewis & Sunders, 2004: 3-4). Тако настају тзв. странке трећег пута. Овај потез је делимично био тактички, јер су леве партије покушале да сачувају рејтинг у ситуацији осипајуће социјалне базе синдикалиста и радника у новонасталој глобализованој економији. Неке од кључних странака трећег пута су енглески лабуристи, немачка Социјалдемократска партија, холандски лабуристи, грчки ПАСОК, аустријске социјалдемократе итд. На истоку Европе, са закашњењем од неколико година, сличан тренд је усвојен од стране левих партија, пре свега због завршетка првог периода транзиције у којем је оно што бисмо могли наз-

вати класни сукоб (тада изражен најчешће као сукоб око приватизације и глобализације тј. отварања ових економија према свету) решен у корист глобалне тржишне економије. Примери за ту програмску промену су странке попут Мађарске социјалистичке партије, Социјалдемократске партије Литваније, румунске Социјалдемократске партије, Бугарске социјалистичке партије, Социјалдемократске партије Хрватске, чешких социјалдемократа итд. Ове странке постају практично партије неолибералне левице (Beck, 2004: 344). Други велики разлог везан је за уплив постматеријалистичких тема у агенду ових странака, уместо традиционалне радничке проблематике једнакости исхода, те се друштвени конфликт из привремено пацификоване економске сфере преноси у домен културног расцепа: питања друштвених мањина и њихове једнакости, слободе животних стилова, али и екологије. Тако је дошло до попуштања традиционалног левог центра и ерозије поделе на левицу и десницу у партијским системима ових земаља, која се испољила приликом удара економске кризе. Тада се онај део популације који се још увек може сматрати радничким слојем окреће ка странкама које заступају опипљиве материјалистичке вредности – а које су се најчешће налазиле на популистичкој десници (Спасојевић, 2015: 18).

Левица, једноставно, или није имала одговор на нове изазове јер се одаљила од традиционалне социоекономске тематике, или је, са друге стране, као што показује индикативан случај у Мађарској са владом премијера Ференца Ђурчања – потпуно изгубила легитимитет јер су је грађани сматрали одговорном за кризу (Farkas, 2016: 459). Многи партијски системи су тако остали без одрживе леве опције, па тако те државе практично нису ни имале владу левице у последњих 10 или 15 година. Изузетак су оне партије левице које су успеле да се прилагоде новонасталој ситуацији и данас се брендирају као тзв. „леви популисти“, што је случај са Социјалистичком партијом у Албанији под водством актуелног лидера Едија Раме, румунском Социјалдемократском партијом за време мандата Виктора Понте, као и, што је нарочито значајно за наш рад, странком Смер – социјална демократија, за време Роберта Фице. Ипак, треба нагласити да је и прва Фицова влада поражена на изборима 2010. године, након којих је формирана коалициона влада умерене деснице, која је додуше потрајала тек 15 месеци – а распала се због сукоба у вези са учешћем Словачке у механизмима финансијске стабилизације Евразоне (Kundrat, 2013).

Поред Смера, још три странке ћемо анализирати у контексту европских избора 2019. године: пољску владајућу странку Право и правда; мађарски Фидес и чешки АНО 2011 (чеш. *Akce nespokojených občanů* – Акција незадовољних грађана). Сама генеза ових партија до тренутних програмских позиција говори у прилог хетерогеној природи популиста, односно теорији о „танкој“ идеологији. Смер – социјална демократија је, као што смо нагласили, партија левог спектра, настала 1999. иступањем Роберта Фице из Странке демократске левице, наследнице словачког огранка некадашње Комунистичке партије. Право и правда је, са друге стране, партија национално-конзервативне оријентације од самог настанка, те се њихова програмска позиција није „заострила“ са кризом – али су сада дошли у прилику да те политике спроводе, те су огра-

ничили независност судског система и медија, донели рестриктивне законе о финансирању невладиних организација, као и законе који су промовисали контроверзне идентитетске политике у вези интерпретацијом Холокауста. У Мађарској је тренд другачији, Фидес (мађ. *Fiatal Demokraták Szövetsége* – Савез младих демократа) је настао као либерални антикомунистички покрет крајем осамдесетих година, да би у наредној деценији дошло до беневољентног заокрета ка десници. Странка која се профилисала као партија Виктора Орбана, ауторитарно-популистички заокрет доживљава кроз сукцесивним мандатима на власти од 2010. године, када ова странка еродира ка ауторитарној десници (Bursac, 2017), што осликава и залагање њеног лидера за модел „либералне“ демократије. Најзад, популисти у Чешкој су посебан случај, јер је странка АНО настала као покрет окупљен око тајкуна Андреја Бабиша, на програмској платформи протестног покрета против корупције и других проблема актуелне политичке сцене. АНО је у том смислу против естаблишмента, иако не наступа са екстремних позиција, већ се ради о тзв. catch-all покрету без стриктног идеолошког утемељења (Најек, 2017: 279-280).

Успон популиста и ерозија демократских стандарда (Agh, 2016) у ове четири земље је по први пут од пада једнопартијских режима довела у питање прихваћени став да је демократска транзиција, онда када се успоставе релативно стабилне институције и економско благостање, неповратан процес. По први пут у више од пола века, од зачетка трећег таласа демократизације, демократски режими у једном делу света се више не консолидују. У том деликатном тренутку, у комбинацији са пролонгираном кризом Европске уније додатно погоршаном процесом иступања Велике Британије, дошли су и избори за Европски парламент, одржани крајем маја 2019. Бојазан како бриселских елита, тако проевропски оријентисаних организација, медија, па и грађана широм континента, једнако је дељен због могућности успеха популистичких опција у западним демократијама (Алтернатива за Немачку, Национални савез – бивши Национални фронт у Француској, Северна лига и Покрет Пет звездица у Италији, итд.) са једне стране, али и због потенцијалног додатног учвршћивања блока популиста на истоку континента. Непуна два месеца пред изборе, „трачак наде“ донео је неочекиван резултат у Словачкој, где су одржани редовни председнички избори. Наиме, либерални кандидат Зузана Чапутова, адвокат и грађански активиста, која је на изборе изашла испред мале социјаллибералне и проевропски оријентисане странке Прогресивна Словачка, победила је у другом кругу, са више од 300 хиљада гласова предности над првим противкандидатом Марошом Шевчовичем. Шевчович је наступао са позиције Европског комесара за енергетску унију, као независни кандидат који је уживао организациону и реторичку подршку владајућег Смера, а на агенди која је, упркос социјалдемократском предзнаку кандидата и владе, укључивала јаку социјално-конзервативну поруку, уз промоцију политика које се тичу ограничавања миграције и већег суверенитета држава чланица у односу на ЕУ. Након убедљиве победе Чапутове, почело се говорити о „домино“ ефекту и даљем повлачењу популиста у Централној Европи (Gosling, 2019) на изборима у мају 2019. године.

Пољска

Катастрофалан пораз владе левице на изборима 2005. и након тога краткотрајна, али скандалима прожета влада Јарослава Качињског, условиле су трајно померање фокуса пољског партијског система ка десници. Од тада, кључна дихотомија политичке динамике у овој земљи односи се на конкуренцију између конзервативно-националистичке партије Право и правда (пољ. *Prawo i Sprawiedliwość* – ПиС), која се вратила на власт 2015. године; и са друге стране либерално-конзервативне и хришћанско-демократске Грађанске платформе, која је под руководством Доналда Туска формирала владу у два мандата, између 2007. и 2015. Ова дихотомија се потпуно изместила из економске сфере, будући да је Пољска ту изузетно успешна: БДП по глави становника се у последњих 25 година увећао 5.5 пута, а чак ни за време кризе није забележена ниједна година негативног раста. Расцеп се, стога, налази у потпуности у сфери друштвених концепција ауторитарног-либералног, схватања европске интеграције, као и културолошко-идентитетској сфери. Од победе на изборима, Право и правда, под лидерством Качињског (који је иначе само један од 460 посланика у Сејму, али врши диспропорционалан утицај на извршну власт преко позиције председника владајуће странке) води Пољску ка евроскептичном заокрету, како кроз како кроз унутрашњи обрачун са независним институцијама и медијима; тако и кроз противљење актуелној европској елити по питањима националног суверенитета у оквиру Европске уније, мигрантске кризе, али и кроз заоштравање односа са Немачком и Израелом у вези са питањима из Другог светског рата. Све ово је довело до разматрања увођења санкција ЕУ према овој чланици због кршења владавине права и основних принципа. Односи са ЕУ заоштрени су још 2017. године, када је Унија приморала Варшаву да одустане од спорне реформе судства (Франкопан, 2019: 50). Проевропска опозиција, предвођена Грађанском платформом, због тога се организовала у заједнички блок „Грађанска коалиција“ за локалне изборе 2018. Упркос добром резултату опозиције у великим градовима, ПиС су релативни победник тих избора, са 254 освојена мандата у регионалним скупштинама (од 552) и освајањем великог броја градоначелничких места у мањим градовима и селима. Избори су још једном нагласили дубок јаз који постоји између западних и северних области (бивших области под немачком контролом) и центра тј. истока земље; али и јаз између урбаних центара и руралне провинције, која је махом гласала за ПиС.

Пред изборе 2019, на којима су Пољаци бирали 52 представника у Европском парламенту, Грађанска коалиција се трансформисала у Европску коалицију, а обухватила је 12 проевропских странака, чија појединачна програмска платформа се разликовала: биле су ту и левица, и зелени, и либерали, и конзервативци. Кључне странке у коалицији су остале Грађанска платформа, Модерна, Савез демократске левице и Пољска народна странка. Право и правда је наступила са две мале странке десног крила. Либералној странци Пролеће (пољ. *Wiosna*), коју је само четири месеца пред изборе формирао Роберт Биедрон, бивши градоначелник Слупска и ЛГБТ активиста, истраживања јавног

мњења су предвиђала добар резултат, чак и преко 10 процената гласова (Noack, 2019). Коначни резултати су показали да су погрешили – Пролеће је освојило тек нешто више од 6 процената, те је успело да уђе парламент као трећа листа, наравно после Права и правде и Европске коалиције. Главни закључак избора је убедљива победа партије Качињског, која је успела додатно да учврсти своју базу пред долазеће парламентарне изборе у новембру. Оваква двопартијска доминација је неуобичајена за европске изборе, будући да се управо због европских тема и склоности бирача ка протестном гласању, мандати обично распу на више листа. Резултат показује дубину поларизације пољског друштва и партијског система, али је поразан за Европску коалицију: будући да избори за ЕУ парламент обично мобилишу бираче из већих градова, који се сматрају природном подршком за ову листу. У ситуацији одличног резултата Права и правде, мање евроскептичне листе попут антиестаблишмент покрета Кукиз или коалиције Конфедерација (која се отворено залаже за излазак из ЕУ), нису успеле да уђу у европарламент, иако су потоњи остварили врло добар резултат – недостајало им је око 60 хиљада гласова за цензус. Исто важи и за Конгрес нове деснице, странку која је на претходним изборима имала 4 европарламентарца, а сада је њихову поруку у потпуности преузела владајућа партија, те су освојили занемарљивих 0.06 процената гласова.

Табела 1. Резултати избора за Европски парламент у Пољској 2019, у компарацији са изборима 2014.

Листа	Мандати 2019.	Мандати 2014.	Гласови 2019.	Гласови 2014.
Право и правда	27	19	45.38%	31.78%
Европска коалиција	22	28	38.47%	48.68%
Пролеће	3	-	6.06%	-
Конфедерација	0	0	4.55%	1.39%
Кукиз'15	0	-	3.69%	-
Левица заједно	0	-	1.24%	-
Конгрес нове деснице	0	4	0.06%	7.15%

Мађарска

Изборе за Европски парламент Мађарска је дочекала у политичкој клими апсолутне доминације Виктора Орбана и његове партије. Та ситуација је актуелна већ готово деценију: од распада партијске дихотомије која се кретала на размеђу левице (Мађарске социјалистичке партије и Савеза слободних демократа) и деснице (у првом периоду вишестраначја, десницу је водио Мађарски демократски форум, да би га наследио Фидес) након пропасти Ђурчањеве владе 2009. Уследио је катастрофалан пораза његовог наследника Гордона Бајнаија на изборима у априлу 2010. године, на којима Фидес у коалицији са својим дугогодишњим партнером КДНП (Хришћанско-демократска народна партија) осваја 263 од 386 мандата у мађарском парламенту. Јавност је једноставно изгубила поверење у леву коалицију и као последица те кризе неповерења, слободне демократе се гасе, социјалисти доживљавају више цепања, а њихов резултат је све лошији и лошији у наредна два национална изборна циклуса (2014. и 2018, када освајају 29, односно 17 мандата). На левици се појављује

још неколико мањих листа, док се у међувремену као друга политичка снага у земљи етаблирао екстремно десни Јобик (мађ. *Jobbik Magyarországért Mozgalom* – Покрет за бољу Мађарску). Јобик у овом контексту такође можемо сматрати популистичком странком, будући да је њихов програм прожет са једне стране социоекономским популизмом, а са друге екстремним национализмом базираним на антисемитизму, антиромском сентименту, историјском ревизионизму, као и митологизацији националне прошлости, укључујући ту и режиме и покрете из Другог светског рата, што је навело многе да ову партију означе и као неонацистичку (Kreko & Juhasz, 2017: 135-222). Ипак, Јобикова мобилизација гласача на питањима колективних непријатеља који се имају кривити за проблеме мађарске нације, што су, у њиховој типологији, Јевреји, Роми, либералне елите, „анти-националне“ странке у самој Мађарској, и на крају – сама Европска унија, делимично је као приступ ограничена самим поступањем Виктора Орбана и његовим заокретом ка „либералној демократији“, питањима националног идентитета и суверенитета, као и агресивној кампањи усмереној према перципираним домаћим и страним непријатељима. Како су ову реторику пратиле и конкретне политике, нпр. у области сузбијања независности медија, институција, приватних универзитета, невладиних организација – Европски парламент је 2018. покренуо званичну процедуру утврђивања озбиљног нарушавања демократских вредности, а Европска народна партија је суспендовала чланство Фидеса. Са друге стране, Јобик као друга странка по снази добро служи као подсетник пре свега страном, али и домаћој јавности да је, упркос својим контроверзним политикама, Орбан и даље боље решење од прве попућене алтернативе. Проевропску и лево оријентисану страну спектра, која највећу подршку црпи у престоници, као и у трећем највећем граду Сегедину, на Европским изборима 2019. чинило је неколико фрагментираних листа: Демократска коалиција, коју од изласка из социјалиста води бивши премијер Ференц Ђурчањ; покрет Моментум, настао 2017. као локална будимпештанска иницијатива против кандидатуре овог града за домаћина Олимпијских игара; као и коалиција Мађарске социјалистичке партије и зелене странке Дијалог. Мађарски гласачи су бирали укупно 21 члана Европског парламента.

Табела 2. Резултати избора за Европски парламент у Мађарској 2019, у компарацији са изборима 2014.

Листа	Мандати 2019.	Мандати 2014.	Гласови 2019.	Гласови 2014.
Фидес - КДНП	13	12	52.56%	51.48%
Демократска коалиција	4	2	16.05%	9.75%
Моментум	2	-	9.93%	-
МСП - Дијалог	1	2	6.61%	10.9%*
Јобик	1	3	6.34%	15.67%
Наша домовина	0	-	3.29%	-
Мађарска партија пса са два репа	0	-	2.62%	-
Политика може бити другачија	0	1	2.18%	5.04%

*Резултат саме МСП. Дијалог је на изборе 2014. изашао у коалицији са сада угашеном партијом Заједно, а освојили су 7.25% гласова.

Резултати наводе на неколико закључака. Упркос томе што је добио милион гласова мање него на парламентарним изборима одржаним пре непуних годину дана (што се објективно може објаснити драстично мањом укупном излазношћу), Фидес је и даље кључна политичка снага у Мађарској, те је ова странка освојила натполовичну већину гласова и мандата. Јобик је, са друге стране, значајно ослабио: томе је делом допринело формирање листе Наша домовина, коју води бивши потпредседник Јобика и градоначелник Ашотхалома, малог места уз саму границу са Србијом, Ласло Тороцкаи (коме је иначе забрањен улаз у Републику Србију због националистичког деловања у оквиру покрета 64 жупаније), а који је успео да освоји нешто више од 100 хиљада гласова, уз претпоставку да се углавном ради о Јобиковим бирачима. Ипак, разлози за неуспех Јобика су дубљи, будући да су пали са другог на пето место по популарности – на прошлогодишњим парламентарним изборима за листу Јобика је гласало преко милион гласача, а за њихове појединачне кандидате у већинској компоненти мађарској изборног система, преко 1.2 милиона. Раскол са Тороцкаијем, промене у врху странке, фрустрација чланства и гласача очигледном немогућношћу Јобика да се домогне позиција одлучивања, као и доминација европских тема у којима национално-конзервативну и евроскептичну платформу преузима пре свега Фидес, значајно су допринели великом паду рејтинга ове странке. Што се опозиције тиче, компарација резултата са претходним циклусима показује да је само дошло до другачије прерасподеле гласова унутар кампа који чини угрубо око трећине електората. Из Европског парламента је испао покрет Политика може бити другачија, МСП је имао значајан пад гласова, а добитке су регистровали покрет Моментум и Ђурчањева Демократска коалиција, која се овим резултатом истакла као примарна странка проевропске и продемократске опозиције. И Моментум и ДК су готово удвостручили резултате са прошлих парламентарних избора, али очигледно на уштрб осталих опозиционих листа. Од осталих странака, треба запазити још и 2.62% који је освојила сатирична Мађарска партија пса са два репа – док су остале листе далеко испод цензуса.

Чешка Република

Партијски систем Чешке Републике такође је претрпео тектонске промене које се могу објаснити разочарањем бирача у постојећу понуду која се формирала готово две деценије од пада социјализма, те растом нових актера који су се налазили ван постојеће доминантне програмске лепезе. Партијским системом је 20 година доминирало такмичење левице и деснице, коју примарно представљају Чешка социјалдемократска странка (чеш. *Česká strana sociálně demokratická* – ЧССД) и Грађанска демократска странка (чеш. *Občanská demokratická strana*, ОДС) – иако је десни пол спектра био раслојен иницијалним цепањима ОДС са почетка вишестранања (Rovny, 2018). У том периоду, Квартет доминантних странака допуњавају још и Хришћанска и демократска унија – Чехословачка народна партија (КДУ-ЧСЛ), која се позиционирала као демохришћанска партија центра способна да коалира и са ЧССД и са ОДС; као и

Комунистичка партија Чешке и Моравске, која је континуирано освајала мандате, али се од зачетка вишестраначја налази у својеврсној политичкој изолацији због свог ауторитарног наслеђа. Доминација квартета је благо разбијена на парламентарним изборима 2010. године, када ОДС и ЧССД губе значајан број мандата, а КДУ-ЧСЛ пада испод цензуса: уместо њих позицију десног центра заузима отцепљено крило ТОП 09 под водством бившег министра спољних послова Карола Шварценберга, док готово 11% гласова осваја нова листа „Јавни послови“, која је кампању водила на платформи борбе против политичке корупције. Прави земљотрес, међутим, догодио се на парламентарним изборима 2013. и посебно 2017. године, као и на европским и локалним изборима одржаним у међувремену. За њега су заслужне три нове листе: АНО 2011 (чеш. *Akce nespokojeňých občanů* – Акција незадовољних грађана); Слобода и директна демократија; као и листа Пиратске партије, основане око питања ауторских права и слободе у онлајн простору, да би временом проширила своју платформу на питања транспарентности, слободе говора, директне демократије, борбе против корупције. На последњим парламентарним изборима ова листа са 10.8% гласова постаје трећа по снази у изузетно фрагментираним парламенту.

У контексту популистичких странака, размотрићемо владајући АНО 2011 – партију основану 2012. године од стране индустријалца и медијског могула Андреја Бабиша, једног од најбогатијих Чеха. Пре формирања странке, Бабиш је јавно критиковао политичку корупцију и неефикасност. Партија је првобитно формирана без конкретних идеолошких утемељења, са идејом смене постојећих политичких елита и побољшања економске ситуације. У појединим изјавама, Бабиш се поставио као евроскептични лидер, одбијајући учешће Чешке у монетарној унији, противећи се решењима у вези мигрантске кризе и генерално критикујући даљу европску интеграцију и бриселску бирократију (Van de Rakt, 2013). На овом таласу, странка 2013. осваја 18.65% гласова и као друга по снази улази у владу Бохуслава Сobotке, лидера ЧССД. Бабиш постаје заменик премијера и министар финансија. Након победе на изборима 2017. (29.6% гласова и 78 од укупно 200 мандата), Бабиш постаје премијер – прво у краткотрајној мањинској влади, а затим у коалицији са ЧССД и уз подршку комуниста. АНО је од тада описиван и као социјалдемократска и као конзервативна партија: због иницијалног евроскептичног и антимигрантског става, многи су је сврставали у десницу; док су, са друге стране, због заступања економске интервенције у погледу повећања запослености, као и због коалирања са ЧССД, некад сврставани и у леви центар. Једно истраживање политика које су доносили и за које су гласали за време учешћа у влади од почетка 2014. године, позиционира ову странку тачно на средину идеолошког спектра (Hajek, 2017). Популисти центра или тзв. реформски популисти нису нова позиција, нарочито у иницијалним фазама транзиције у Источној Европи – где су антикомунистичке партије често заузимале популистичке позиције усмерене двоструко: на смену комунистичке елите и на политичко-економску реформу (Hanley & Sikk, 2014: 1-4). Сличну позицију данас на западу заузима Емануел Макрон и његова партија „Република, напред!“ (Cowley, 2017). Иако се стра-

ховало да ће победа АНО на изборима 2017. значити проширење анти-бриселског блока у Централној Европи, у међувремену ова странка врши заокрет: ублажава антиевропску реторику, а постаје и члан Алијансе либерала и демократа за Европу (АЛДЕ) у Европском парламенту – групације која се залаже за продубљивање европске интеграције до нивоа федерализма. Бабиш је међутим наставио да даје антимигрантске изјаве, а такође је вокално подржао Виктора Орбана у сукобу са ЕУ, упркос томе што су европарламентарци из АНО гласали у корист покретања процедуре којом се утврђује кршење основних вредности Уније од стране владе у Будимпешти (De Lamberterie, 2018). Овакве неусклађене политике су очигледно последица још увек недовољно дефинисаних позиција партије у погледу европских интеграција.

У Чешкој се у међувремену профилисала још једна популистичка партија, чије се антиевропско опредељење није доводило у питање. Ради се о странци Слобода и директна демократија, отворено националистичкој, антимуслиманској и антимигрантској партији која заступа чешки излазак из ЕУ. Ова странка је на парламентарним изборима 2017. освојила 22 мандата, а након тога је преговарала са Бабишем о уласку у владу, али је договор пропао, између осталог на теми референдума о напуштању Уније, али и жеље АНО да се дистанцира од екстремистичких политика.

Табела 3. Резултати избора за Европски парламент у Чешкој 2019, у компарацији са изборима 2014.

Листа	Мандати 2019.	Мандати 2014.	Гласови 2019.	Гласови 2014.
АНО 2011	6	4	21.18%	16.13%
ОДС	4	2	14.54%	7.67%
Пиратска партија	3	0	13.95%	4.78%
СТАН и ТОП 09	3	4	11.65%	15.95%
Слобода и директна демократија	2	-	9.14%	-
КДУ-ЧСЛ	2	3	7.24%	9.95%
Комунистичка партија Чешке и Моравске	1	3	6.94%	10.98%
ЧССД	0	4	3.95%	14.17%
Глас	0	-	2.38%	-

Бабишева странка је на изборима потврдила популарност, освојивши прво место и 6 од чешких 21 мандата. Највеће изненађење избора је пад ЧССД испод цензуса – гласови ове странке која је скоро три деценије држала лево крило партијског система расули су се делом на постмодерну Пиратску партију (3 мандата, 14% гласова), а делом на коалиционог партнера АНО. Иако закасно у поређењу са осталим земљама, тај резултат потврђује тренд странака умерене левнице које рапидно губе гласаче. Умерено десно крило спектра, чланови Европске народне партије: ТОП и СТАН (савез локалних лидера и независних политичара) и КДУ-ЧСЛ, као и чланица европских конзервативаца ОДС, очували су своја места, уз значајно поправљен резултат ОДС. Слобода и

директна демократија, друга популистичка партија у понуди, освојила је нешто више од 9% гласова, што је било довољно за 2 мандата.

Словачка

Тек у новом миленијуму, значајно касније од остала три суседа, словачки партијски систем је добио обресе конкуренције између левице и деснице, на размеђу суочавања умерено десног СДКУ (Словачке демократске и хришћанске уније) Микулаша Дзуринде и партије Смер – Социјална демократија, Роберта Фице. И словачку политику драстично је потресла криза из 2008. године: иако је прва Фицова влада пала и СДКУ успео да формира коалицију, она се на власти задржала тек 15 месеци; након ванредних избора 2012. Смер наставља да води земљу до данас, а СДКУ од тада доживљава редовне поразе на свим изборним нивоима, све до гашења странке 2018. године. Новонастали вакуум на умереној десници је од тада покушало да попуни неколико нових либерално-конзервативних странака. Гашење деснице, која узгред није била на власти у моменту првог удара кризе, занимљив је феномен који одступа од паневропског и посебно источноевропског тренда у коме странке умерено леве оријентације нису успеле да пронађу одговоре на нова питања која погађају електорат, те су губиле власт, подршку и у неким случајевима, политичку егзистенцију – као што смо видели на примерима Мађарске, Пољске, па и Чешке. У случају Словачке, левица се прилагодила новонасталој ситуацији, а њихов заокрет ка популистичком наступу и идеолошком центру спектра навео је поједине истраживаче да означе такав партијски систем као систем „недостајуће левице“ (Henderson, 2017). Још раније, Смер је улазио у непринципијелне владајуће коалиције са партијама крајње деснице, најчешће Словачком народном странком, најпре због немогућности осталих лево оријентисаних партија у овој земљи да пређу изборни цензус. Слично као Јобик у Мађарској и партија Слобода и директна демократија у Чешкој, и у Словачкој наилазимо на друге популистичке странке које нису део извршне власти, а комбинују популистички приступ са екстремно десном идеологијом: пре свега, ради се о партији Народна странка – Наша Словачка, која је релативно отворен пропонент неонацизма, уз већ стандардни репертоар антисемитских, антимиграционих, антиромских, као и порука о потреби изласка из ЕУ (Walker, 2019). Управо одсуство одрживе либералне и леве опције, у комбинацији са низом скандала у које је Фицова влада била уpletена, а који су кулминирали убиством новинара Јана Куциака и његове веренице те масовним протестима који су уследили, били су предуслов изненађујућем успеху Зузане Чапутове на председничким изборима. Да ли је ова тиха „либерална револуција“ могла да се пренесе на изборе за Европски парламент?

Табела 4. Резултати избора за Европски парламент у Словачкој 2019, у компарацији са изборима 2014.

Листа	Мандати 2019.	Мандати 2014.	Гласови 2019.	Гласови 2014.
Прогресивна словачка и Заједно	4	-	20.11%	-
Смер - СД	3	4	15.72%	24.09%
Народна странка – Наша Словачка	2	2	12.07%	1.73%
Хришћанско демократски покрет	2	2	9.69%	13.21%
Слобода и солидарност	2	1	9.62%	6.66%
Обични људи	1	1	5.25%	7.46%
Странка мађарске заједнице	0	1	4.96%	6.53%
Словачка народна странка	0	0	4.09%	3.61%
Мост	0	1	2.59%	5.83%

Иако нису успеле да понове резултат председничких избора (40.57% у првом, односно 58.41% у другом кругу), партије које су подржале Чапутову освојиле су највеће поверење бирача. Смер је, упркос значајном губитку гласова, освојио 3 мандата. Ипак, Словачка народна странка и Мост, партије које уз Смер чине актуелну владу, нису успеле да пређу цензус. Листе Слобода и солидарност, као и Обични људи су потврдили да су успели да се одрже као стабилне опције које попуњавају програмске позиције које је некада грађанима представљала СДКУ. Један од највећих добитника избора је екстремно десна Народна странка – Наша Словачка, која је резултатима на ранијим председничким (10.4% за њиховог кандидата Маријана Котлебу) и сада на Европским изборима успела да изађе из релативне анонимности и освоји треће место са више од 12% гласова. Наредни словачки парламентарни избори су на пролеће 2020. године, а упркос тренду пада рејтинга Смера, успесима либералне левице и стабилизацији умерене деснице, чини се да их популистичке партије дочекују са оптимизмом.

Закључак

Као што смо видели, кључне популистичке странке у државама Вишеградске групе не деле нужно исту идеологију, упркос појединим подударајућим ставовима, нарочито по питањима ЕУ и мигрантске кризе – иако ни њихов евроскептицизам није истог интензитета. Различиту идеологију ове четири странке индицира и припадност различитим европским групацијама, тј. наднационалним партијским федерацијама: Право и правда је чланица евроскептичне Алијансе европских конзервативаца и реформиста; Фидес је чланица

Европске народне партије, додуше тренутно под суспензијом; АНО за сада припада еврофедералистичкој групацији либерала и демократа АЛДЕ; док је Смер чланица Партије европских социјалиста, иако су се и они налазили под мониторингом због сумње у одступање од левих политика (PES, 2016).

У закључку, можемо рећи да су предвиђања о повлачењу популиста значајно преурањена. ПиС и АНО су учврстили своје позиције у матичним државама значајно поправљеним резултатом, а Фидес је потврдио натполовичну популарност у Мађарској. Упркос томе, поједини дугорочни трендови би могли да забрину властодршце у овим земљама: све ригидније политике ПиС натерале су готово целокупну опозициону сцену у Пољској на уједињење; док је у Мађарској Ђурчањева Демократска коалиција преузела лидерску позицију у расцепканој опозицији. Чешки партијски систем опет је показао знаке екстремне фрагментације; али је ЧССД, још једна странка левог центра из овог региона и главни партнер АНО у влади, завршио испод цензуса. Словачка је посебан случај и за њу уочени трендови не важе, мада се у тој земљи свакако ради о другачијој природи партијског расцепа, будући да популистички Смер долази са левих идеолошких позиција. У тој земљи након председничких и европских избора долази до учвршћивања нове лево-либералне опције, а своју снагу потврђују и партије умерене деснице: што ће све бити значајан изазов за Смер на парламентарним изборима наредне године. Додајмо да смо у три од четири земље идентификовали и још по једну релативно успешну популистичку опцију, и то из окриља екстремне деснице: у Пољској то није случај јер ПиС делом захвата и те позиције тј. гласаче. Партије Народна странка – Наша Словачка и Слобода и директна демократија у Чешкој бележе тренд раста и тако комплементирају владајуће евроскептичне партије које не деле екстремистичке позиције (АНО као странка центра у Чешкој, односно Смер као номинално странка левеце у Словачкој). Овакав закључак потврђује и велики пад рејтинга крајње десне опције у Мађарској, где је владајући Фидес значајно ушао у Јобиков идеолошки простор. Дакле, можемо рећи да у земљама у којима популисти у влади нису довољно националистички или идентитетски оријентисани, постоји простор за успех додатне популистичке опције са крајњег десног спектра.

Литература:

1. Agh, A. (2016). The Decline of Democracy in East-Central Europe. *Problems of Post-Communism*, 63/5-6, 277-287.
2. Algan, Y., Guriev, S., Papaioannou, E. & Passari, E. (2017). The European Trust Crisis and the Rise of Populism. *Brookings Papers on Economic Activity*: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/09/4_alganetal.pdf (20. 06. 2019.)
3. Beck, U. (2004). *Moć protiv moći u doba globalizacije - nova svjetskopolitička ekonomija*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Brubaker, R. (2017). Why populism?. *Theory and Society*, 46/5, 357-385.
5. Bursac, D. (2017). *Expert survey on party ideology in former socialist countries, 1990-2017*: <http://www.ips.ac.rs/researchers/dejan-bursac> (20. 06. 2019.)

6. Van de Rakt, E. (2013). Political earthquake in the Czech Republic: Rejection of established parties. *Heinrich Boell Stiftung*: <https://www.boell.de/en/2013/10/31/political-earthquake-czech-republic-rejection-established-parties> (20. 06. 2019.)
7. Vasev, M. (2017). The rise of the populist radical right in Eastern Europe. *Fox & Hedgehog*: <http://www.foxhedgehog.com/2017/02/the-rise-of-the-populist-radical-right-in-eastern-europe> (20. 06. 2019.)
8. Gidron N. & Hall, P. (2017). The politics of social status: economic and cultural roots of the populist right. *British Journal of Sociology*, 68/S1, 57-84.
9. Gosling, T. (2019). Can Slovakia really turn back the populist tide in Central Europe? *World Politics Review*: <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/27774/can-slovakia-really-turn-back-the-populist-tide-in-central-europe> (20. 06. 2019.)
10. De Lamberterie, N. (2018). Czech Prime Minister Andrej Babiš supports Orbán and severely disavowed his MEPs. *Visegrad Post*: <https://visegradpost.com/en/2018/09/18/czech-prime-minister-andrej-babis-supports-orban-and-severely-disavowed-his-meps/> (20. 06. 2019.)
11. Eiermann, M., Mounk, Y. & Gultchin, L. (2017). *European Populism: Trends, Threats and Future Prospects*. London: Institute for Global Change.
12. Zacharzewski, A. (2011). Populism: some definitions. *The Democratic Society*: <https://www.demsoc.org/2011/04/29/populism-some-definitions/> (20. 06. 2019.)
13. Jarabik, B. & Učen, P. (2018). What's Driving Czech Populism? *Carnegie Europe*: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=75228> (20. 06. 2019.)
14. Kreko, P. & Juhasz, A. (2017). *The Hungarian Far Right: Social Demand, Political Supply, and International Context*. Stuttgart: Ibidem Verlag.
15. Kriesi, H. (2015). Populism: concepts and conditions for its rise in Europe. *Comunicazione politica*, 16/2, 175-194.
16. Kundrať, A. (2013). The fall of the Radicova government – a sacrifice or a heroic act by the Prime Minister?. *Duel Amical*: <http://www.duelamical.eu/en/articles/99/the-fall-of-the-radicova-government-a-sacrifice-or-a-heroic-act-by-the-prime-minister> (20. 06. 2019.)
17. Lewis, J. & Surender, R. (2004). *Welfare State Change: Towards a Third Way?* Oxford: Oxford University Press.
18. Linz, J. J. & Stephan, A. (1996). Toward Consolidated Democracies. *Journal of Democracy*, 7/2, 14-33.
19. Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39, 542-563.
20. Noack, R. (2019). In conservative Catholic Poland, a gay and atheist politician is seizing the moment. *The Washington Post*: <https://www.washingtonpost.com/world/2019/02/04/conservative-catholic-poland-gay-atheist-politician-is-seizing-moment> (20. 06. 2019.)
21. Owczarek, D. (2017). The roots of populism in Poland: Unsustainable growth and cultural backlash. *CIDOB report*, 1/2017, 39-43.
22. PES (2016). PES Presidency approves declarations on SMER, refugees and EMU. *Party of European Socialists*: <https://www.pes.eu/en/news-events/news/detail/PES-Presidency-approves-declarations-on-SMER-refugees-and-EMU/>
23. Rovny, J. (2018). Three lessons from the Czech presidential election. *EUROPP – European Politics and Policy blog of the London School of Economics and Political Science*: <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2018/01/29/three-lessons-from-the-czech-presidential-election/> (20. 06. 2019.)
24. Spasojević, D. (2015). Socio-strukturalna paradigma u političkoj nauci. *Srpska politička misao*, posebno izdanje, 2/2015, 7-34.

25. Farkas, B. (2016). *Models of Capitalism in the European Union: Post-crisis Perspectives*. London: Palgrave Macmillan.
26. Frankopan, P. (2019). *Novi putevi svile*. Beograd: Laguna.
27. Fukuyama, F. (1989). The End of History? *The National Interest*, 16 (Summer 1989), 3-18.
28. Hajek, L. (2017). Left, Right, Left, Right... Centre: Ideological Position of Andrej Babiš's ANO. *Czech Journal of Political Science*, 3/2017, 275-301.
29. Hanley S. & Sikk, A. (2014). Economy, corruption or floating voters? Explaining the breakthroughs of anti-establishment reform parties in eastern Europe. *Party Politics*, 18 September 2014, 1-4.
30. Henderson, K. (2017). Euroscepticism and the 'Missing Left': The Slovak Case Study. *Czech Journal of Political Science*, 3/2017, 229-248.
31. Carruthers, B. G. & Babb, S. L. (2000). *Economy/Society: Markets, Meanings, and Social Structure*. Thousand Oaks, California: Pine Forge Press.
32. Cvetković, N. i Vujović, D. (2019). Uspon desničarskog populizma u EU i posledice po evropsku perspektivu Srbije. *Kultura polisa*, 38/XVI, 45-59.
33. Cowley, J. (2017). Emmanuel Macron: a populist eruption from the liberal centre. *The New Statesman*: <https://www.newstatesman.com/politics/uk/2017/02/emmanuel-macron-populist-eruption-liberal-centre> (20. 06. 2019.)
34. Walker, S. (2019). How a Slovakian neo-Nazi got elected. *The Guardian*: <https://www.theguardian.com/world/2019/feb/14/how-a-slovakian-neo-nazi-got-elected> (20. 06. 2019.)

2019 EUROPEAN PARLIAMENT ELECTION IN VISEGRAD COUNTRIES: POPULISTS IN RETREAT?

Summary: For several years now, the wave of populism has swept across Europe. The collapse of traditional party competition of left and right, caused primarily by the prolonged economic crisis, has significantly contributed to the rise of populist parties and movements. Although this phenomenon is not unique to Eastern Europe, continuous electoral success of populist parties and their involvement in governments has become a trend in this part of the world. Since these parties share the Eurosceptic narrative, their success has also become a problem to the EU in a delicate economic and (geo)political moment. Therefore, the victory of liberal pro-European candidate Zuzana Caputova in the Slovak presidential election earlier this year was received with enthusiasm: as a signal that populism in these countries is finally in retreat and that, perhaps already at the European election in late May, populist parties will suffer if not defeat, then at least a significant loss of seats. Throughout this paper, we will answer to the question whether these expectations were justified. We will analyze the trends that have led to the rise of populism in four countries of Central Europe and in that context, the results of 2019 European Parliament election.

Key words: election, European parliament, Visegrad group, populism, political parties

